

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-56-78>

УДК 330.341.1 : 334.7

Парфенюк Євгенія Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора з навчально-методичної та виховної роботи,
Львівський інститут Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1308-0348>

Магас Наталія Василівна

кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора з наукової роботи,
Львівський інститут Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4496-9262>

Лелик Василь Миринович

старший викладач кафедри менеджменту, економіки та туризму,
Львівський інститут Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3215-985X>

Yevheniya Parfenyuk, Nataliia Mahas, Vasyl Lelyk

The Lviv Institute of the Private Joint Stock Company
“Higher education institution
“The Interregional Academy of Personnel Management”

**РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА
ТА ЙОГО ФУНКЦІЙ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ****EVOLUTION OF ENTERPRISE CONCEPTS
AND FUNCTIONS IN A MARKET ECONOMY**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню еволюційних трансформацій концепцій підприємства та визначенню ключових функцій необхідних для забезпечення його конкурентоспроможності в умовах цифровізації ринкової економіки. Методологія дослідження базується на поєднанні теоретичних, емпіричних та прогнозних методів, які дозволяють всебічно оцінити вплив еволюції концепцій підприємства на розвиток його функцій у ринковій економіці. У роботі проаналізовано розвиток уявлень про сутність підприємства, починаючи з античних часів, класичної та неокласичної теорій до сучасних підходів. Встановлено, що еволюція концепцій відображає перехід від спрощеної моделі максимізації прибутку до складної організаційно-інституційної структури, яка постійно адаптується та видозмінюється до нових умов зовнішнього середовища. Доведено, що ключова відмінність сучасних функцій полягає у зміщенні фокусу від статичної ефективності до динамічної конкурентоспроможності, що вимагає впровадження цифрових продуктів, безперервного навчання та соціальної відповідальності бізнесу. Зроблено висновок, що сучасне підприємство функціонує як динамічний суб'єкт і є двигуном безперервного прогресу та розвитку суспільства.

Ключові слова: підприємство, еволюція концепцій підприємства, функції підприємства, ринкова економіка, цифровізація, динамічна конкурентоспроможність.

Summary. The article is devoted to the study of the evolutionary transformations of enterprise concepts and the identification of key functions necessary to ensure its dynamic competitiveness in the context of the digitalization of the market economy. The relevance of this research lies in the fact that at every stage of the formation of social relations, the enterprise acts as a continuous driving force of development, constantly acquiring new forms and tools of implementation – especially under the conditions of digitalization of economic processes. The article analyzes the evolution of ideas about the nature of the enterprise, starting from antiquity, when philosophers such as Aristotle and Plato condemned entrepreneurial activity that pursued profit as its primary goal. The research traces the development through classical theory (A. Smith, D. Ricardo), which for the first time emphasized economic risk and the role of the entrepreneur as the organizer of production factors, to the neoclassical concept focused on static profit maximization. A critical transition to modern institutional, behavioral, and evolutionary approaches is

examined – approaches that view the enterprise as a complex organizational and institutional structure. According to evolutionary theory and the ideas of J. Schumpeter, the enterprise is a key figure in societal development, a driver of cyclical progress that constantly "destroys and creates" new combinations of production. It is established that the evolution of concepts reflects a shift from a simplified model of profit maximization to a complex structure that continually adapts to the external environment. It is proven that the key distinction of modern enterprise functions lies in the shift of focus from static efficiency to dynamic competitiveness. A set of critically important functions for the modern enterprise is identified, which ensure success not only through profit generation but also through continuous learning and the pursuit of innovation; knowledge management as a key resource of the knowledge economy; the development of flexibility and adaptation to new challenges; the integration of digital products into business operations; as well as risk management and corporate social responsibility. It is concluded that the modern enterprise functions as a dynamic actor and serves as a driver of continuous progress and societal development.

Keywords: enterprise, evolution of enterprise concepts, enterprise functions, market economy, digitalization, dynamic competitiveness.

Постановка проблеми. Вивчення природи підприємства, взаємодії економічних процесів, методів управління економікою почали досліджувати ще мислителі стародавнього світу. Розвиток суспільних відносин, поява нових способів виробництва, урбанізація та впровадження технологій у всі сфери суспільного життя постійно впливали на формування та удосконалення концепцій підприємства, його функцій в ринковій економіці.

Не зважаючи на значний теоретичний доробок у сфері економічної теорії, сучасний етап розвитку ринкових відносин висуває низку протиріч, які стосуються фундаментального наукового осмислення функціонального призначення підприємства від класичного – максимізації прибутку для акціонерів, до сучасного – соціальної, екологічної та етичної відповідальності. Дана дилема не просто ускладнює управлінські рішення, а й вимагає концептуального перегляду самої сутності підприємства, перетворюючи його з суто економічного інституту на комплексного соціально-екологічного агента. Водночас, значна кількість існуючих наукових праць розглядає ці концепції фрагментарно, фокусуючись або на внутрішньому менеджменті, або на макрорівні галузевої структури, що призводить до браку комплексного, системного підходу, здатного поєднати історичну еволюцію теоретичних уявлень із реальним функціональним наповненням підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади розвитку підприємництва досліджувалися багатьма представниками економічних шкіл, серед яких варто виділити роботи: А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, П. Друкера, А. Маршалла, Й. Шумпетера, Ф. Хайєка та інших [1–9].

Проблеми еволюції концепцій підприємства та його функцій в ринковій економіці висвітлені у працях таких науковців як: В. Базилевича [1], З. Варналія [2], З. Ватаманюка [6], В. Гейця [3], О. Геращенко [4], С. Панчишина [6], І. Мазур [7], Р. Талера [9] та інших. Проте, незважаючи на значний науковий доробок авторів та багатомірне історичне дослідження концептуального осмислення сутності підприємства та його функцій в економіці, додамо, що на кожному етапі формування суспільних відносин підприємство

виступає безперервним двигуном розвитку, який набуває нових форм, функцій, інструментів та механізмів реалізації, що особливо відчувається в умовах діджиталізації економічних процесів.

Метою статті є дослідження еволюційних трансформацій концепцій підприємства та визначення ключових функцій, необхідних для забезпечення його динамічної конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Розвиток підприємства бере свій початок з античних часів, коли гроші здобувалися нечесним шляхом здебільшого пограбуваннями та шахрайством. Філософи Аристотель та Платон засуджували ведення підприємницької діяльності, яка мала основну мету отримання прибутку. Проте, варто звернути увагу, що у стародавній Греції підприємництво не мало значного поширення у суспільстві [6, 7].

Підприємництво – це самостійна діяльність громадян та їх об'єднань, яка здійснюється під свою майнову відповідальність і на свій ризик для отримання прибутку [4].

Згідно джерел представлених у Римському праві, підприємництво є комерційним заняттям, справою або діяльністю [6–7]. Так, першим представником сучасних підприємців варто вважати Марко Поло, який був торговцем, займався зовнішньою торгівлею між Європою та Китаєм, підписував угоди на продаж товарів, а при поверненні мав віддати значну частку свого прибутку [6].

Стрімкий розвиток підприємства почався з середини XVI – на початку XVII ст. внаслідок появи нового типу особистості, відбулися зміни ставлення суспільства до праці та ведення господарської діяльності, з'являється прагнення у населення до примноження свого багатства [8]. Отже, відбувався історичний процес первісного нагромадження капіталу у суспільстві.

Базові теорії розвитку концепцій підприємства найбільш ґрунтовно представили Адам Сміт та Давид Рікардо. У своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» 1776 р. А. Сміт наголошував, що підприємець як власник капіталу для отримання прибутку наражається на економічний ризик, а індивідуальна свобода та конкуренція є головними чинниками еконо-

мічного зростання. Наголосимо, що А. Сміт був прихильником ліберального підходу до управління ринковим господарством, згідно якого «держави повинна носити роль невидимої руки, вміло направляти проте, прямо не втручатися у підприємницьку діяльність суб'єкта господарювання» [6].

Популяризував ідеї А. Сміта представник класичної школи політичної економії у Франції Ж.Б. Сей, який стверджував, що продуктивною є будь-яка праця, що створює корисність і має цінність. Вчений систематизував процес виробництва виділивши три основні фактори, які приносять певний дохід (рис. 1): праця, капітал, земля та виділив четвертий елемент процесу виробництва – суб'єкта господарювання, який організовує фактори виробництва (працю, капітал, землю) для отримання прибутку.

Вчені, Р. Коуз та О. Вільямсон [6] зосереджували свою увагу на вивченні інституційної структури економіки, досліджували чому економічні операції відбуваються в рамках підприємства (компанії), а не лише ринку. Інституційна теорія розглядала підприємство як соціальний інститут, створений людьми для більш ефективного використання їх можливостей. В основі інституційного підходу була транзакційна теорія, яка вивчала взаємовідносин між власниками підприємства та працівниками, а також контрагентами.

Так, Г. Саймон американський соціолог та економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки (1978 р.) змінив класичне уявлення про діяльність

підприємства як раціонально діючого суб'єкта господарювання, головною метою діяльності якого є отримання прибутку. Зокрема, Г. Саймон сформував біхевіористську теорію підприємства, згідно якої рішення в компанії приймаються колективно і пошук прийняття рішень для вирішення складних проблем є основним завданням. Виокремив значиму роль навичок, вмінь, ідей окремих індивідів (власників, менеджерів, працівників, контрагентів) у досягненні важливих цілей розвитку підприємства.

Згідно еволюційної теорії вчених Р. Нельсона та С. Вінтера [6] підприємство розглядається як суб'єкт, що постійно навчається та адаптується до нових вимог ринку, виступає носієм унікальних компетенцій та інновацій.

Еволюцію концепцій розвитку та функцій підприємства наведено в таблиці 1.

Відтак, згідно еволюційної теорії в умовах ринкових відносин підприємство (суб'єкти господарювання) є основним джерелом економічного розвитку та процвітання суспільства. Так, Й. Шумпетер стверджував, що динамічні зміни в економіці сполучені із появою нових продуктів, нових методів виробництва, освоєння нових ринків збуту і нових джерел сировини, зміною ринкової ситуації в цілому, виникненням нових виробничих комбінацій [2]. Крім того, вчений розглядав підприємство як ключову фігуру суспільного розвитку, двигун циклічного прогресу цивілізації, новатора і творчу особистість, «що безперервно ризикує, руйнує та створює» [2].

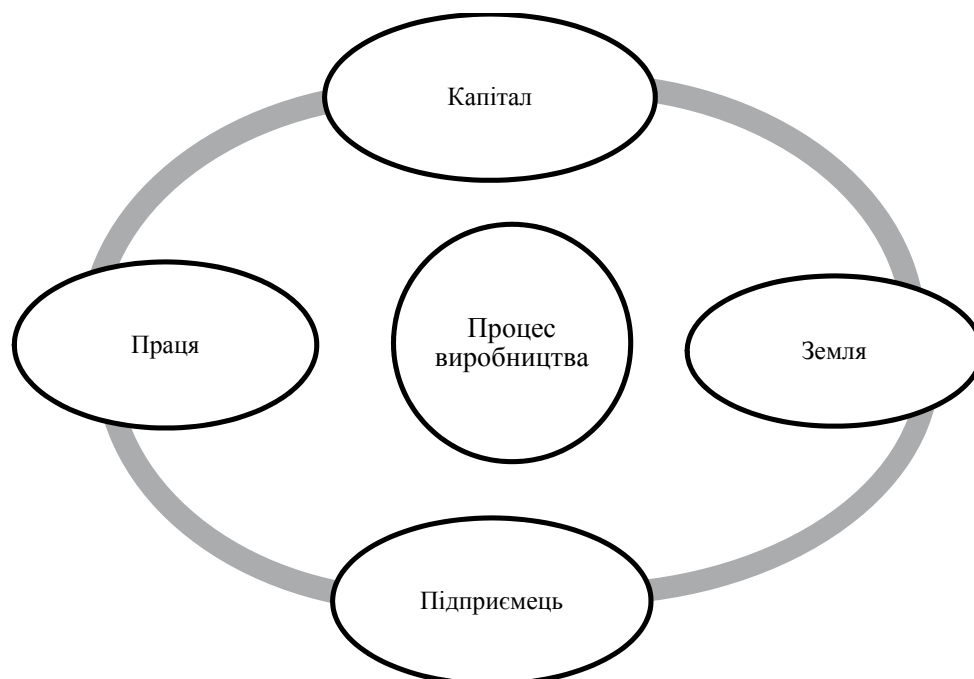

Рисунок 1 – Систематизація процесу виробництва за Ж.Б. Сейом

Джерело: [6–7]

Таблиця 1 – Еволюція ключових концепцій та функцій підприємства в економічній думці

Ключові теорії	Зміст концептуального осмислення підприємства	Головна функція підприємства
Класична (А. Сміт, Д. Рікардо)	Виробнича структура, яка функціонує на основі поділу праці на спеціалізації виробництва	Пошук рівноважної ціни
Неокласична (К. Менгер)	Підприємство розглядається як ідеальна структура, яка перетворює ресурси на продукцію	Максимізація прибутку
Інституційна (Р. Коуз, О. Вільямсон)	Соціальна інституція створена для більш ефективного використання людських можливостей	Мінімізація трансакційних витрат
Біхевіористська (Г. Саймон)	Всі учасники діяльності підприємства (власники, менеджери, працівники, постачальники) мають різні цілі	Отримання прибутку та досягнення інших цілей підприємства
Еволюційна (Р. Нельсон та С. Вінтер)	Постійне навчання та швидка адаптація до нових умов функціонування на ринку	Створення стійких конкурентних переваг (інновації, постійне навчання)
Поведінкова економіка (Р. Талер)	Вплив соціальних, когнітивних, емоційних факторів на прийняття економічних рішень окремими суб'єктами економічних відносин	Розробка нормативної політики

Джерело: [1–9]

Зазначимо, що американський економіст Р. Талер створив концепцію поведінкової економіки, яка досліджує вплив психологічних чинників на рішення людей у різноманітних економічних ситуаціях [9]. Тобто, приділяється увага дослідженням людини, яка в певній ситуації поводить інакше ніж це прогнозує класична економічна теорія (іраціонально).

Позаяк, слід розуміти, що еволюція концепцій та функцій підприємства відображає перехід від просто виробничої одиниці до складної організаційно-інституційної структури, яка адаптується до зовнішнього середовища та створює унікальні конкурентні переваги.

Відтак, на нашу думку, ключова відмінність сучасних функцій полягає у переході від статичної ефективності до динамічної конкурентоспроможності. Отже, сучасними функціями підприємства виступають:

1. Безперервне навчання та створення інновацій як ключової конкурентної переваги.

2. Управління знаннями як основного ресурсу економіки знань.

3. Розвиток гнучкості та швидкої адаптації до нових викликів економіки.

4. Управління ризиками та диверсифікація напрямів діяльності.

5. Впровадження цифрових продуктів у діяльність підприємства.

6. Соціальна відповідальність бізнесу.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що еволюція концепцій підприємства відображає перехід від спрощеної моделі максимізації прибутку до складної організаційно-інституційної структури, яка постійно адаптується до зовнішнього середовища. Успіх сучасного підприємства досягається не лише за рахунок прибутку, але й безперервного навчання та пошуку інновацій, використання знань як ключового ресурсу, розвитку навиків гнучкості та швидкої адаптації до нових викликів економіки, що включає впровадження цифрових продуктів, управління ризиками та соціальну відповідальність бізнесу. Таким чином, сучасне підприємство функціонує як динамічний суб'єкт, виступає двигуном безперервного прогресу та розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В. Д. Економічна наука та освіта в епоху системних трансформацій: нові виклики і запити до фундаментальної теорії. *Економіка України*. 2016. № 8. С. 78–92.
2. Варналій З.С., Ващенко К.О., Кампо В.М., Лібанова Е.М. Державна політика розвитку підприємництва в Україні: навч. посіб. / За заг. ред. К.О. Ващенка. Київ: 2010. 306 с.
3. Геєць В. Політико-економічні засади дослідження сучасного суспільства. *Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 4–12.
4. Генеза ринкової економіки: Терміни, поняття, персоналії / За наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемічука. 2-ге вид., випр. і доповн. Львів: «Магнолія 2006», 2007. 688 с.
5. Геращенко О. Економіка ХХІ: країни, підприємства, людини. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Фоліо, 2019. 303 с.

6. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. Київ: Альтернативи, 2001. 716 с.
7. Підприємництво: практикум: навч. посіб. / І.І. Мазур, Н.І. Ігнатович, О.В. Євтушевська, Л.М. Кириленко та ін. / за ред. І.І. Мазур. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2016. 256 с.
8. Сизоненко В. О. Сучасне підприємництво: довідник. Київ: Знання-Прес, 2003. 379 с.
9. Талер Р. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення; пер. з англ. С. Крикуненко. Київ: Наш формат, 2018. 464 с.

References:

1. Bazylevych V. D. (2016). Ekonomichna nauka ta osvita v epokhu systemnykh transformatsii: novi vyklyky i zapyty do fundamentalnoi teorii [Economic science and education in the era of systemic transformations: new challenges and demands for fundamental theory]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*. № 8. S. 78–92. (in Ukrainian)
2. Varnalii Z. S., Vashchenko K. O., Kampo V. M., Libanova E. M. (2010). Derzhavna polityka rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini [State policy for the development of entrepreneurship in Ukraine]. Kyiv: 306 s. (in Ukrainian)
3. Heiets V. (2015). Polityko-ekonomichni zasady doslidzhennia suchasnoho suspilstva [Political and economic foundations of the study of modern society]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*. № 3. S. 4–12. (in Ukrainian)
4. Heneza rynkovoï ekonomiky: Terminy, poniattia, personalii [Genesis of the market economy: Terms, concepts, personalities]. (2007). Lviv: "Mahnoliia 2006", 688 s. (in Ukrainian)
5. Herashchenko O. (2019). *Ekonomika KhKhI: krainy, pidpriemstva, liudyny* [Economy of the XXI century: countries, enterprises, people]. Kharkiv: Folio, 303 s. (in Ukrainian)
6. Vatamaniuk Z., Panchyshyn S. (2001). *Ekonomichna teoriia: makro- i mikroekonomika* [Economic theory: macroeconomics and microeconomics]. Kyiv: Alternatyvy, 2001. 716 s. (in Ukrainian)
7. Mazur I. I. (2016). *Pidpriemnytstvo: praktykum* [Entrepreneurship: Workshop]. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», 256 s. (in Ukrainian)
8. Syzonenko V. O. (2003). *Suchasne pidpriemnytstvo: dovidnyk* [Modern Entrepreneurship: A Handbook]. Kyiv: Znannia-Press, 379 s.
9. Taler R. (2018). *Povedinkova ekonomika. Yak emotsii vplyvaiut na ekonomichni rishennia* [Behavioral Economics: How Emotions Influence Economic Decisions]. Kyiv: Nash format, 464 s. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 17.10.2025